

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Osmanlı Zirve Döneminin İhtilafı Medresesi: Süleymaniye Dârülkurrâsı

A Controversial Madrasa during the Peak Period of the Ottomans: The Dâr al-Qurrâ' of Süleymaniye

Mehdin ÇİFTÇİ*

Öz: Süleymaniye Külliyesi birimlerinin neredeyse tamamı günümüze ulaşmışsa da bazı birimlerin yerleri veya varlıklarıyla ilgili ihtilaflar bulunmaktadır. Süleymaniye Dârülkurrâsı da bu açıdan tartışmalara konu olan bir birimdir. Arşiv belgeleri ve temel kaynaklardaki bazı bilgilere rağmen araştırmaların genelinde Süleymaniye Dârülhadis dershanesinin Dârülkurrâ olduğu kabul edilmektedir. Bazı araştırmalarda ise ilgili binanın Süleymaniye Dârülkurrâsı olamayacağı ya da Dârülkurrâ'nın yerinin kesin olarak bilinemediği kaydedilmiştir.

Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın Süleymaniye vakfiyesi ve vakfın ilk muhasebe defterlerinde geçmemesi, arşiv belgeleri de dâhil olmak üzere temel kaynakların hiçbirinde Dârülkurrâ'nın yeri hakkında net bir bilginin bulunmaması ve buranın Süleymaniye Dârülhadis dershanesiyle karıştırılması mevcut ihtilafın önemli sebeplerindedir. Arşiv belgeleri ve dönemin tarih kaynaklarından hareketle meseleyi yeniden incelemeyi hedefleyen bu çalışmada Dârülkurrâ'nın varlığı ve yeri başta olmak üzere konuyla ilgili önemli bulgulara ulaşılmıştır. Tespit edilen veriler ışığında mevcut bilgiler gözden geçirilmiş ve tüm bilgiler analiz edilerek kurumun medreseler arasındaki yeri, personel ve eğitim-öğretim yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Külliye'nin kuruluş senedi olan vakfiyede anılmayan Süleymaniye Dârülkurrâsı, Süleymaniye Vakfı'yla ilgili bazı arşivlerdeki muhasebe defterleri ile dönemin önemli tarihi kaynaklarında geçmektedir. Dolayısıyla Dârülkurrâ'nın varlığıyla ilgili herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak mezkûr arşiv belgeleri ve temel kaynaklarda Dârülkurrâ'nın yerine dair herhangi bir bilginin yer almaması da dikkat çekicidir. Mevcut Dârülhadis dershanesi/Dârülkurrâ etrafındaki tartışmaların da sonraki dönem araştırmaları üzerinden günümüze geldiği anlaşılmaktadır.

Süleymaniye Dârülkurrâsı'yla ilgili bilgiler buranın Süleymaniye Camii bünyesinde Kur'an ve kıraat ilminin öğretildiği ayrı bir bölüm olduğunu göstermektedir. Nitekim Dârülkurrâ'nın bu yönüne işaret eden çok sayıda delil vardır. Osmanlılarda mescit veya camilerde kıraat ilminin okutulduğu özel bölümlere "dârülkurrâ" adının verilmesi, Evliya Çelebi'nin selâtin, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin camilerinin her birinde bir dârülkurrâ olduğunu söylemesi, muhasebe defterlerinde Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın medreseler arasında gösterilmeyip cami kısmında (cami bölümü gibi) gösterilmesi, bu defterlerde Süleymaniye Külliyesi birimlerinden neredeyse hepsinin inşaat

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı.
mehdin.ciftci@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0919-5740

veya tamiriyle ilgili bilgiler bulunurken Dârülkurrâ'nın bu yönüyle ilgili bir belgeye rastlanmaması, muhasebe defterlerindeki "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf", "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf" ve Celâlzâde'nin *Tabakât*'ındaki "mülhakât-ı câmi'-i ekber" ifadeleri, şeyhülkurrâ ve talebe yevmiyelerinin Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki tüm medreselerden düşük olması, bazı defterlerde öğrenciler için "talebe-i şeyhülkurrâ/şeyh-i dârülkurrâ" ifadelerinin kullanılması ve Osmanlı'da müstakil binası olan dârülkurrâlardaki hizmetli kadrosunun Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda bulunmaması buranın diğer medreseler statüsünde olmayıp bünyesindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin şahıs (şeyhülkurrâ) nezaretinde cami içerisinde yürütüldüğüne ve ayrı bir binasının olmadığına işaret olmalıdır.

Dârülkurrâ personeline ait en erken tarihli/önemli belgelerin başında farklı arşivlerde bulunan vakfa ait muhasebe defterleri gelmektedir. Arşivlerdeki bu muhasebe defterlerinde mezkûr Dârülkurrâ diğer medreseler gibi müstakil olarak geçmemiş ve Celâlzâde'nin *Tabakât*'ındaki ifadelerle benzer şekilde, caminin bir bölümü gibi ele alınmıştır. Yine bu defterlerde Dârülkurrâ personeli genellikle "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf" veya "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf" gibi başlıklar altında zikredilmiş, şeyhülkurrâ ve talebe ücretleri ise caminin diğer personeliyle birlikte verilmiştir. Süleymaniye Dârülkurrâsı hakkındaki en eski kaynak sayılan Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında şeyhülkurrânın taşınması gereken şartlar ana hatlarıyla belirtilmiştir. Buna göre hâfız, tecvid ilmi ve kıraat vecihlerini bilen ve dolaylı olarak da Kur'an tefsirine vâkîf biri şeyhülkurrâ olabilecektir. Aslında bu şartlar, İslâm dünyasında, dolayısıyla da Osmanlı'da şeyhülkurrâlar için aranan genel şartlardır. Yine şeyhülkurrâlardan biriyle ilgili bazı muhasebe defterlerindeki bilgiler, şeyhülkurrâların uzun süre (belki de ömür boyu) bu vazifede kalabildiklerini göstermektedir.

Osmanlı ilmiye mensuplarının biyografilerini içeren eserlerde genel medreseler ve dârülhadis müderrisleriyle ilgili kronolojik bilgiler bulunmasına karşılık şeyhülkurrâlarla ilgili yeterli bilgi yer almaması, Osmanlı dârülkurrâlarının dârülhadisler gibi medrese dereceleri sisteminde yer almadığını göstermektedir. Yine bu eserlerde, şeyhülkurrâların büyük çoğunluğunun medrese basamaklarını kullanmadıkları ve genellikle hatiplik gibi mesleklerden geldikleri görülmektedir.

Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında Süleymaniye Dârülkurrâsı'ndaki eğitim-öğretimle ilgili bazı ipuçları da bulunmaktadır. Onun verdiği bilgilerden, diğer Osmanlı dârülkurrâlarındaki sistemin Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda da devam ettiği anlaşılmaktadır. O, burada görev yapacak kişinin (şeyhülkurrâ) taşınması gereken şartlarla ilgili bilgi verirken dolaylı olarak Dârülkurrâ'nın seviyesini de belirtmiştir. İlgili şartlara bakıldığında Dârülkurrâ'nın ihtisas seviyesinde olduğu söylenebilse de buranın binasının olmaması ve şeyhülkurrâyı ilgili ifadelerin dârülkurrâların geneli için kullanılan standart bir üsluba sahip olması, mevcut bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini göstermektedir. Ayrıca Süleymaniye vakfiyesindeki 'utle-i şâyia ifadesi ile bazı eserler ve vakfiyelerdeki bilgiler, Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki diğer medreseler gibi Dârülkurrâda da salı, perşembe ve cuma günlerinin tatil olduğunu, diğer günlerde ise eğitim-öğretime devam edildiğini göstermektedir.

Osmanlı dârülkurrâ müfredatlarında Kur'an-ı Kerim tâlimi, tecvid ve kıraat derslerinin yer aldığı bilinmektedir. Somut bir bilgi yoksa da Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda da İbnü'l-Cezerî ve Şâtûbî gibi müelliflerin kıraatle ilgili eserleri okutulmuş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Medreseleri, Süleymaniye Külliyesi, Süleymaniye Medreseleri, Süleymaniye Dârülkurrâsı, Kanûnî Sultan Süleyman, İstanbul.

Abstract: Although almost all of the units of the Süleymaniye Complex have reached the present day and there is an agreement about the location of each of them, there are disputes regarding the locations or assets of some units. One of these controversial issues is the Dâr al-Qurrâ' of Süleymaniye (Süleymaniye Dârülkurrâsi), and many aspects of the institution, especially the existence and location of this institution, have still not been fully clarified. Despite some information in archive documents and basic sources, it is accepted that the Süleymaniye Dârulhadis dershanesi (classroom) is Dârülkurrâ in most of the studies. In some studies, it was noted that the relevant building could not be Dârülkurrâ or the location of Dârülkurrâ was not known precisely.

The fact that the Süleymaniye Dârülkurrâ is not mentioned in the *waqfiyya* of Süleymaniye and in the first accounting books of the foundation, there is no clear information about the place of the Dârülkurrâ in any of the basic sources, including archive documents, and the place is confused with the Süleymaniye Dârulhadis dershanesi. In this study, by examining both archive documents and important historical sources of the period, an attempt is made to reach the foundations of the existing conflicts, and important facts about the issue, especially the presence and location of Dârülkurrâ. These were determined in the relevant sources. In addition, in the light of these new data, the information in the research was reviewed and all the information was analyzed and the attempt was made to discover the place of the institution among the madrasas, the staff, and the education-teaching aspect.

The Süleymaniye Dârülkurrâ is not mentioned in the *waqfiyya*, which is the foundation deed of the complex, but it is noted in the accounting books in some archives related to the Süleymaniye Foundation and in the important historical sources of the period. The information here shows that there is no doubt about the existence of Dârülkurrâ. It is also noteworthy that there is no information about the location of Dârülkurrâ in any of the aforementioned archive documents and primary sources. It is understood that the discussions around Dârulhadis dershanesi/Dârülkurrâ have come to the present day through the research of the following periods.

It is understood that the Süleymaniye Dârülkurrâ is a separate section within the Süleymaniye Mosque where the science of the Qur'an and recitation is taught. There is a great deal of evidence pointing to this aspect of Dârülkurrâ. For instance, naming the special sections where the science of the Qur'anic recitation (*qirâa*) is taught in mosques in the Ottomans; the fact that Evliya Çelebi stated that there is a Dârülkurrâ in each of the mosques of sultans, viziers and other notables; the fact that the Süleymaniye Dârülkurrâ is not shown among the madrasas in the accounting books but in the mosque section; that these books contain information about the construction or repair of almost all of the units of the Süleymaniye Complex while still noting the absence of a single document regarding this aspect of Dârülkurrâ; the expressions "*Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf*" and "*Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf*" in the accounting books and the "*mülhakât-ı câmi-i ekber*" expressions in Celâlzâde's *Tabaqât*; the fact that the wages of both shaykh al-qurrâ (*şeyhülkurrâ*) and students are lower than all madrasas within the Süleymaniye Complex; the use of the expressions "*talebe-i şeyhülkurrâ/şeyh-i dârülkurrâ*" for students in some of the notebooks; the fact that the staff of the dârülkurrâs, which had an independent building in the Ottoman Empire, were not present in the Süleymaniye Dârülkurrâ should point towards the fact that this place is not in the status of other madrasas, that the educational activities are carried out under the supervision of the personnel (*şeyhülkurrâ*), and that there is no separate building.

One of the earliest dated/important documents belonging to Dârülkurrâ personnel is the accounting books of the foundation in different archives. In these accounting books

in the archives, Dārulkurrā was not mentioned separately like other madrasas and was treated like a part of the mosque, similar to the expressions in the *Ṭabaqāt* of Celālzāde. In these accounting books, Dārulkurrā personnel are generally covered under headings such as “*Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf*” or “*Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf*”, while the *şeyhülkurrâ* and students’ fees are found together with the other staff of the mosque. In the *Ṭabaqāt* of Celālzāde, which is considered to be the oldest source related to the Süleymaniye Dārulkurrâ, the conditions that the *şeyhülkurrâ* should have were outlined. According to this, it is stated that a person who knows the knowledge of *hâfiz*, *tajwid*, and *qirâat* and indirectly has knowledge of the Qur’ân interpretation will be a *şeyhülkurrâ*. In fact, these conditions are among the general conditions sought for the *şeyhülkurrâ* in the Islamic world and therefore in the Ottoman Empire. Again, the information in some accounting books about one of the *şeyhülkurrâ* show that the *şeyhülkurrâs* were able to stay in this position for a long time (perhaps for a lifetime).

Although there is chronological information about general madrasas and dārulhadis teachers in the works containing the biographies of the Ottoman scholars, the fact that there is not enough information about the *şeyhülkurrâs* shows that the Ottoman dārulkurrâs were not included in the madrasa degree system like the dārulhadis. In these works, it is seen that the vast majority of *şeyhülkurrâs* do not use the steps of the madrasa and usually come from professions such as preachership (*hatiplik*).

There are also some clues about education in Süleymaniye Dārulkurrâ in the *Ṭabaqāt* of Celālzāde. From the information he gave, it is understood that the system in the Süleymaniye Dārulkurrâ also continued in the other Ottoman dārulkurrâs. He indirectly stated the level of Dārulkurrâ while giving information about the conditions that the person who will work here (*şeyhülkurrâ*) should have. Considering these conditions, although it can be said that Dārulkurrâ is at the level of specialization, it is also understood that for now, it is necessary to approach the existing information with caution, since this place does not have a building and these expressions about the *şeyhülkurrâs* are a standard style used for dārulkurrâ. In addition, the expression *uṭla-i shâyi’a* in the Süleymaniye *waqfiyya* and the information in some works and *waqfiyyas* show that Tuesday, Thursday and Friday are holidays in Dārulkurrâ like other madrasas within the Süleymaniye Complex.

It is known that the curriculum of the Ottoman dārulkurrâ includes the Qur’ân recitation, *ta’lîm* and *tajwid*. Although no concrete document has been found so far, it can be said that in the Süleymaniye Dārulkurrâ, works related to the recitation, especially by authors such as Ibn al-Jazarî and al-Shâṭibî, were read.

Key Words: Ottoman Madrasas, Süleymaniye Complex, Süleymaniye Madrasas, Süleymaniye Dārulkurrâ, Suleymân The Magnificent, Istanbul.

Giriş

“Yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen *dâr* ile “okuyanlar” anlamındaki *kurrâ* (t. *kâri*) kelimelerinden meydana gelen dârülkurrâ, Kur’an öğretilen ve hâfız yetiştirilen mektepler ile kıraat tâlimi yapılan medrese veya bölümlerin genel adıdır. İslâm tarihinde bu müesseselere dârülkur’ân ve dârülhuffâz adı da verilmiştir.¹ Tanımdan da anlaşılacağı üzere kıraat öğretimi, dârülkurrâ adı verilen müesseseler dışında cami, dârülhadis veya medrese gibi kurumlarda da yapılmıştır.

Osmanlı medrese teşkilatı, sıbyan mektebinden sonra genel medreseler ve ihtisas medreseleri (meslekî medreseler) şeklinde iki ana kategoride ele alınabilir. Genel medreseler, okutulan eser adları veya müderrislere ödenen yevmiye miktarına göre bir derecelendirmeye (isimlendirmeye) tabi tutulmuş, ihtisas medreseleri ise dârülhadis, dârülkurrâ ve dârüttıb şeklinde üçe ayrılmıştır.² Osman Nuri Ergin (1883-1961), dârülkurrâları meslek ve ihtisas mektepleri kategorisinde ele almış,³ Cahid Baltacı ise bu tür medreselere ihtisas medreseleri denmesinin doğru olamayacağını, ihtisasla günümüzde master ve doktora dönemlerinin kastedildiğini ancak bu medreselerin tamamının bu seviyede olmadığını belirtmiştir. O, bu tür kurumlara özel eğitim kurumu da denemeyeceğini ve bunlara meslekî medreseler tabirinin daha uygun olacağını belirtmiştir.⁴

Mimari yönden medreselerle aynı yapıda olan dârülkurrâlar, genel olarak birer ihtisas müessesesi olarak değerlendirilse de başlangıcından itibaren tarihî seyirleri dikkate alındığında bütün dârülkurrâların birer ihtisas müessesesi olmadıkları ve dârülhadisler ile diğer medreseler gibi farklı seviyeleri bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵ Hatta bir diğer ihtisas medresesi türü olan dârülhadisler için yapılan değerlendirmelerin dârülkurrâlar için de geçerli olduğu söylenebilir.⁶ Buna göre bir şehirde normal şartlarda birden fazla ihtisas kurumunun olmaması, taşrada ihtisasın yapılmaması, dârülkurrâ binalarının mimari yapısı, oda sayısı ve hacim durumları ile müderris ücretlerinin farklılığı gibi hususlar dikkate alındığında, bu müesseselerin hepsinin birer ihtisas medresesi statüsünde olmadığı anlaşılmaktadır. Zira sadece iptidai anlamda Kur’an öğretimini esas alan veya hafızlık yaptıran dârülkurrâlar bulunduğu gibi Kur’an tâlimi dışında kıraat ihtisasına yer veren yüksek dereceli dârülkurrâlar da bulunmaktadır.

1 Bozkurt, “Dârülkurrâ.” Ayrıca bk. Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, s. 363.

2 Osmanlı medrese teşkilatıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 71-105.

3 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, 169.

4 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 81.

5 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 81. İslâm eğitim tarihinde değişik bilim dallarında ihtisaslaşmanın daha çok ilim tahsil edenlerin şahsi teşebbüslerine ve hocaları ile olan tahsil münasebetlerine bağlı olduğu, günümüzdeki şekliyle belirli bir bilim dalı veya bilimler sahasında ihtisaslaşmanın kurumlar bazında -dârülhadis ve dârülkurrâlar dışındaki oluşmasının modern zamana ait ve Avrupa üniversitelerinde görülen bir gelişme olduğu belirtilir (İhsanoğlu “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, s. 878).

6 Dârülhadislerin bu yönüyle ilgili değerlendirmeler için bk. Yardım, “Osmanlı Devrinde Dârülhadisler”, VIII, 171; a.mlf., “Dârülhadis.”

Dârülhadislerin mimari yapısıyla ilgili söylenenler de binası olan dârülkurrâlar için geçerlidir. Buna göre genellikle kare planlı kubbeli yapılar olan dârülkurrâlar,⁷ sıbyan mektepleri ve dârülhadisler gibi tasarım açısından medreselerden farklı ve bağımsız bir yapı tipi oluşturmamış, inşa edildikleri dönemin ve bölge medreselerinin mimarisi çerçevesinde gelişimlerini sürdürmüşlerdir.⁸

Müstakil binasının bulunup bulunmamasına göre yatılı⁹ veya gündüzlü oldukları anlaşılan Osmanlı dârülkurrâlarının önemli bir kısmı cami bünyesinde yer alırdı. Nitekim selâtin camilerinin özellikle dârülkurrâ olarak kullanıldığı¹⁰ ve Edirne’de bulunan 14 selâtin camisinde kıraat eğitiminin verildiği belirtilmektedir.¹¹ Bununla birlikte 16. asrın ikinci yarısından itibaren çoğunlukla bu yapıların külliye bünyesinde ve dârülhadis ile hankâh, dergâh veya zâviye denilen iki yapının yanında buldukları kaydedilmektedir.¹²

Osmanlı topraklarında çok sayıda dârülkurrâ bulunmaktaydı. Çoğu günümüze ulaşmayan¹³ bu müesseselerin en eskisi Bursa’da Hoca Ya’kûb Dârülkurrâsıdır. Zamanımıza ulaşan dârülkurrâların önemli örnekleri ise 16. yüzyılın ikinci yarısına aittir.¹⁴ Osmanlı’nın sonuna kadar varlığını sürdüren bu kurumlar 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu gereğince bütün okullar gibi Maarif Vekâleti’ne bağlanmak istemiş ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi’nin (1860-1941) ısrarları sonucu Kur’an kurslarına dönüşerek varlıklarını kesintisiz olarak devam ettirmiştir.¹⁵

Bu çalışmada, Osmanlı zirve döneminin ihtilafı bir müessesesi olan Süleymaniye Dârülkurrâsı üç ayrı bölüm hâlinde incelenmiştir. Birinci bölümde ilgili kurumun arşiv belgeleri, kaynaklar ve araştırmalarda nasıl geçtiği ile bu bilgilerin genel değerlendirmesinin nasıl olması gerektiği; ikinci bölümde, dârülkurrânın tespit edilebilen personeli; üçüncü bölümde ise kurumdaki eğitim-öğretim faaliyetleri işlenmiştir.

1. Süleymaniye Dârülkurrâsı

Süleymaniye Dârülkurrâsı, Süleymaniye Külliyesi bünyesinde bulunduğundan külliye birimlerinin ana hatlarıyla verilmesi faydalı olacaktır. Evliya Çelebi’nin (ö. 1095/1684 [?]) *Seyahatnâme*’si ile Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkî’nin (ö. 1102/1691) *Nusretü’l-İslâm*

7 Çobanoğlu, “Osmanlılar.”

8 Dârülhadislerle ilgili benzer bir değerlendirme için bk. Tanman, “Dârülhadis.”

9 Yatılı dârülkurrâlara örnek olarak Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın Belgrad’daki dârülkurrâsı verilebilir. Konuyla ilgili bk. Gökdemir, “Köprülü Ailesinin Kur’an Eğitimi Ve Kıraatine Katkıları”, s. 337.

10 Şimşek, “Camilerde Eğitim”, s. 128.

11 Akgündüz, *Osmanlı Dersiâmları*, s. 25.

12 Yardım, “Dârülhadis.” Burada “Süleymaniye’den sonra kurulan dârülhadislerin...” ifadesi geçse de metin içerisinde detayı verileceği üzere mevcut tabir yerine “16. asrın ikinci yarısından itibaren” gibi bir ifadenin kullanılması daha doğru olacaktır.

13 Bozkurt, “Dârülkurrâ.”

14 Çobanoğlu, “Osmanlılar.”

15 Bozkurt, “Dârülkurrâ.”

ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor ve Âşık Mehmed'in (ö. 1006/1598'den sonra) *Menâzıru'l-avâlim* adlı coğrafyaya dair eserleri başta olmak üzere bazı kaynaklar ve araştırmalardan hareketle Süleymaniye Külliyesi birimleri ve yerleri şu şekilde verilebilir:

Merkezde *Cami*; kibleye dönüldüğünde caminin solunda (doğuda) *Medrese-i Evvel* ve *Sânî*, bu medreselerin alt katlarında *Mülâzım Odaları*; güneydoğuda *Hamam* ve kiblede çapraz olarak *Dârülhadis Talebe Hücreleri*, kible tarafında *Süleymaniye Hazîresi* ve hazîrede *Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi* ve önünde *Hürrem Sultan Türbesi*, eksende hazîre duvarına bitişik *Dârülhadis Dershanesi*; kibleye dönüldüğünde caminin sağında (güneybatısından itibaren) sırasıyla *Süleymaniye Çeşmesi*, *Sıbyân Mektebi*, *Medrese-i Sâlis* ve *Râbî'* ve *Tıp Medresesi* (ve bir bölümü olan *Dârûhâne*); kiblenin karşısında (kuzey batıdan itibaren) *Dârüşşifâ*, *Dârüzziyâfe* (*Me'kel*, *Matbah*) ve *Tabhâne* (*İmâret*), *Dârüzziyâfe*'nin altında *Kervansaray*; külliye tamamlayan noktada kuzey-doğu köşesinde *Mimar Sinan Türbesi*, türbenin köşesinde *Mimar Sinan Sebili* ve külliye çevresi ile yan alanlarda *Çarşılar* ve *Odalar* bulunmaktadır.¹⁶ *Dârülkurrâ*'ya ait binanın varlığı veya yeri ile ilgili tartışmalar ise ileride değerlendirilecektir.

Süleymaniye Külliyesi birimlerinden biri olan Süleymaniye Dârülkurrâsı vakfiyede geçmeyip Celâlzâde Mustafa'nın (ö. 975/1567) *Tabakâtü'l-memâlik*'i, Evliya Çelebi'nin *Se-yahatnâme*'si, Sâî Mustafa Çelebi'nin (ö. 1004/1595-6) *Tezkiretü'l-ebniye*'si ve Atâ'nın (ö. 1045/1635) *Hadâikü'l-hakâik*'i gibi kaynaklar ile Süleymaniye Vakfı'yla ilgili muhasebe defterlerinde geçmektedir.

Dârülkurrânın varlığı ve binasıyla ilgili ihtilaflardan doğru bir sonuca ulaşabilmek için mezkûr kaynaklar başta olmak üzere kaynak ve araştırmalarda bu müessesenin nasıl geçtiğinin bilinmesi gerekmektedir. Aşağıda önce arşiv belgeleri, temel kaynaklar ve araştırmalarda bu kurumun nasıl geçtiği verilecek ardından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Arşiv Belgeleri ve Kaynaklarda Süleymaniye Dârülkurrâsı

Süleymaniye Dârülkurrâsı, külliye kuruluş senedi olan Süleymaniye vakfiyesinde geçmese de bazı arşiv belgeleri ve kaynaklarda zikredilmektedir. Vakfiye ile dönemin kaynakları arasındaki bu tenakuz başka bazı birimler için de söz konusu olabildiği gibi aksine vakfiyede bulunan bazı birimlerin bu kaynaklarda yer almadığı da vakidir. Örneğin vakfiyede Tıp Medresesi'nden bahsedilmesine rağmen¹⁷ Celâlzâde'nin *Tabakât*'inde bu medresenin adı geçmemektedir.

Günümüzde yanlış bir teşhisle Dârülkurrâ olarak tanımlanan yapı ise Dârülhadis dershanesi olup vakfiyede, eşsiz (*bihemtâ*), süslemede yegâne-i zemâne, güzellikte

16 Külliye birimleri ve yerleri için ayrıca bk. Ayvansarayî v.dğr., *Hadîka*, s. 56; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 33; Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 26-49; Yüksel, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri*, s. 567-646; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 793; Çiftçi, *Süleymaniye Dârülhadisi*, s. 41-59.

17 *Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 25, 27. Ayrıca bk. Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 43.

kusursuz (*bi-behâne*) olarak nitelenmiş, özellikle kapısı ve cephe mimarisiyle övülmüştür.¹⁸ İlgili yapının Dârülhadis dershanesi olduğuna dair arşiv belgeleri de bulunmaktadır. Nitekim Süleymaniye Dârülhadis talebe hücreleri ve dershanesi binalarına ait yerlerin belirlendiği 959 (1552) tarihli bir hükümde dershanenin bulunduğu yerde talebe odalarının olamayacağı anlaşıldığından dershanenin karşı tarafına bugünkü talebe hücreleri binasının inşa edildiği belirtilmektedir.¹⁹ Süleymaniye Külliyesi birimlerini en doğru tasvir eden müelliflerin başında gelen Celâlzâde Mustafa da bu hükmü teyit ederek Dârülhadis dershanesi ile talebe hücrelerinin farklı yerlerde olduklarını, dershanenin yüksek kubbeli, cami mihrabının karşısında sağ tarafta, talebe hücrelerinin de dershanenin karşısında yer aldığını belirtir.²⁰ Süleymaniye Külliyesi birimlerini teferruatıyla ele alan Osmanlı dönemi coğrafya ve kozmografya âlimlerinden Âşık Mehmed de coğrafyayla ilgili eserinde günümüzde dârülkurrâ olarak bilinen yapının Dârülhadis dershanesi olduğunu, talebe hücreleri binasının yeriyile birlikte açıkça ifade etmiştir.²¹

Dârülkurrâ adının geçtiği arşiv belgelerinin başında Süleymaniye Evkafı'yla ilgili muhasebe defterleri gelmektedir. Ömer Lütfi Barkan (1902-1979) tarafından iki cilt hâlinde yayımlanan ve külliye birimleriyle ilgili önemli bilgilerin yer aldığı külliye inşaatına ait muhasebe defterlerinde Süleymaniye Dârülkurrâsı'ndan bahsedilmez. Vakfa ait ilk faaliyet yılı muhasebe defterlerinde²² diğer medreseler zikredilmesine ve burada "Cemâat-i Müteferrika-i Vazifehorân-ı Câmî-i Şerîf"²³ ve "Cemâat-ı Câmî-i Şerîf"²⁴ başlıkları altında cami personeline yer verilmesine rağmen hiçbirinde Dârülkurrâ geçmemektedir.²⁵ Üstelik sonraki dönem muhasebe defterlerinde "Cemâat-i Müteferrika-i Câmî-i Şerîf" başlığı altında verilen hatip, imam, vaiz gibi görevliler, buradaki "Cemâat-i Müteferrika-i Vazifehorân-ı Câmî-i Şerîf" kısmında bulunmaktadır. Hem külliye inşaatına ait muhasebe defterleri hem de bu ilk muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ adının geçmemesi sebebiyle bazı araştırmacılar, Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın daha sonra inşa edilip günümüze ulaşmamış olması ihtimalinden bahsederler.²⁶

18 *Süleymaniye Vakfıyesi*, s. 23.

19 Barkan, *Süleymaniye Camii*, II, 201. Ayrıca bk. Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", I, 251.

20 "Mukâbele-i mihrâb-ı saâdet iktisâbda cânib-i yemîn mâyl bir Dârülhadis-i kudsiş-şemâyil bina olındı ki vaz'ı makbûl üzre kubbe-i âlişân, dergâh-ı bülehd eyvân ile 'atebe-i refî'u'l-mekândır. Anun dahî mukâbelesinde hücürât-ı sâmiyât teşyid olunup ulûm-u ehâdisde 'âlim ü mâhir bir müderris-i kâmil-i kavıyyü'l-meâsir tayîn buyuruldu ki ol makâm-ı şerîfde sâmi'ine nakl-i hadis-i rasûl ile sallallâhu aleyhi ve sellem derecât-ı 'aliyye-i mesûbâta vusûl bulup tahsil-i ücûru nâ mahsûr eyleye..." (Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b). Ayrıca bk. Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 39; Yüksel, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri*, s. 626.

21 Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, III, 1089-1090. Dârülhadis dershanesiyle ilgili detaylı bilgi için bk. Çiftçi, *Süleymaniye Dârülhadisi*, s. 63-73.

22 *T SMA.d.*, No. 1116/1.

23 *T SMA.d.*, No. 1116/1, 5.

24 *T SMA.d.*, No. 1116/1, 6.

25 Dârülkurrâ'nın sonraki dönem muhasebe defterlerinde "Cemâat-i Müteferrika-i Câmî-i Şerîf" gibi başlıklar altında verildiği ilerde izah edilecektir.

26 Yüksel, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri*, s. 634.

Külliye inşaatı ve ilk muhasebe kayıtlarında bulunmasa da Osmanlı Arşivi'ndeki vakıf muhasebe defterleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bazı defterlerden oluşan vakfa ait diğer muhasebe kayıtlarında Dârülkurrâ adı sıklıkla geçmektedir. Bu defterlerde Süleymaniye Külliyesi birimleri ile ilgili bilgi verilirken dört medreseyle birlikte diğer ihtisas medreselerinden Dârülhadis ve Tıp Medresesi, hatta onunla birlikte Dârüşşifâ hep müstakil olarak verilmesine rağmen Dârülkurrâ caminin bir bölümü gibi (müteferrika-i câmi kısmında) ele alınmıştır. İlgili kayıtlarda Süleymaniye Külliyesi bünyesinde olmayıp Süleymaniye Vakfı tarafından bazı dönemlerde yardım edilen medreseler bile ayrı başlıklar altında ele alınmışken mevcut kayıtlarda Dârülkurrâ genellikle “Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf” (Caminin Muhtelif Personeli) gibi başlıklar altında, Dârülkurrâ şeyhi ve talebelerinin ücretleri de cami personeliyle birlikte verilmiştir. Bazı kayıtlarda ise Dârülkurrâ personeli (şeyh ve talebe), “Cemâat-i Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf” veya “Cemâat-i Hademe-i Câmi-i Şerîf” (Cami Hizmetlileri/Çalışanları) başlıkları altında bulunmaktadır.²⁷

Adı geçen arşiv belgeleri dışında 16. asrın ikinci yarısında yaşayıp külliyenin inşasını gören, 17. asırdaki bilgileri derleyen veya duyduklarını kaleme alan tarihçilerin eserlerinde de Dârülkurrâ adı zikredilir.²⁸ Örneğin Celâlzâde Mustafâ'nın dönemin en önemli kaynaklarından olan *Tabakâtü'l-memâlik*'inde Dârülkurrâdan bahsedilmekte ancak yeri ve inşaatı hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Celâlzâde Dârülhadis dershanesi ile talebe hücrelerinin farklı yerlerde olduklarını, dershanenin yüksek kubbeli, cami mihrabının karşısında sağ tarafta yer aldığını belirtmektedir.²⁹ Böylece o, günümüzde dârülkurrâ olarak bilinen yapının dârülhadis dershanesi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında Süleymaniye Dârülkurrâsi şöyle geçmektedir:

Ahvâl-i Kur'ân-ı Azîm'e kemâl-i iltifât ve hüsn-i nazâr, umûr-ı kırâat-ı Furkân-ı Kadîm'e nigerân ve bezl-i himem-i sa'âdet-eser a'zam-ı şîyem-i ahlâk-ı hazret-i pâdişâh-ı bahr u berr olduğu ecluden mülhakât-ı câmi'-i ekberde bir dârü'l-kurrâ-i mu'teber dahî bünyâd ettirildi. Erbâb-ı tecvidden bir mücevvîd-i kâfil ü kâmil, hâfız-ı nihrîr-i matbu'ü's-şemâ-yil ki vücûh-ı kırâat-ı Kur'ân-ı Kerîm'e âlim, rumûzât-ı esrâr-ı tenzile vâkîf u mu'allim ola ki hâfızân-ı kelâm-ı Rabbü'l-âlemîn, tâliyân-ı âyât-ı beyyînât-ı dîn-i mübîne her zemânda irşâd u ta'lîm ü tefhîm eyleye.

Sebât-ı dîn ü devlet oldu Kur'ân / Azîz-i mülk ü millet oldu Kur'ân,
Olur Kur'ân ile dinin sebâtı / Bulur Kur'ân ile mümin necâtı,
Şerefdir müsîlime Kur'ân-ı a'lâ / Olur Kur'ân ile kadri mu'allâ,
Sebebdir devlet-i 'Osmân'a Kur'ân / Ana ta'zîm ile olmuş idi sultân,
Müebbed ola dâyim devlet-i şâh / Vire maksûdunu her demde Allah.³⁰

27 Bu konuyla ilgili detaylar personel kısmında verilecektir.

28 Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 13.

29 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b. Ayrıca bk. Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 39; Yüksel, *Kanûni Sultan Süleyman Devri*, s. 626.

30 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b-525^a. Ayrıca bk. a.mlf., *Tabakât* (Demirtaş), s. 727-8.

Görüldüğü üzere külliye birimlerinin inşasını bizzat gören biri olarak Celâlzâde “mülhakât-ı câmi‘-i ekberde” ifadesiyle Dârülkurrâ’yı cami veya külliyenin bir bölümü gibi ele almıştır.

Evliya Çelebi de *Seyahatnâme*’sinde 17. asırda İstanbul’daki diğer dârülkurrâlarla birlikte Süleymaniye Külliyesi yapıları arasında Dârülkurrâ’yı saysa da konumu ve mimarisi hakkında herhangi bir bilgi vermez. Onun konuyla ilgili ifadeleri şöyledir:

...Ve bu câmiin yemin ü yesârında mezâhib-i erbaa şeyhülislâmları için dört adet medrese-i azîme vardır ki hâlâ ulemâ-yı âmilîn ve kâmiller ile mükemmel ve mâlâ maldir. Ve bir Dârülhadis ve bir Dârülkurrâ ve başka bir Medrese-i İlm-i Tib ve bir Mekteb-i Sibyan ve bir Dârüşşifâ ve Dâru’l-et’âm bir Tevhâne-i misâfirin ve bir Kârbansaray-ı âyende ve revendedgân ve...³¹

Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkı’nın *Nusretü’l-İslâm ve’s-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*’unda da Süleymaniye Külliyesi birimlerinin inşası, birim adları ve yerleri hakkında önemli bilgiler bulunduğu belirtilmiştir. Özellikle medrese adları ve buldukları yerlerin net olarak verildiği bu eserde Dârülhadis ve Dârüttıb gibi ihtisas medreselerinden bahsedilmesine rağmen Dârülkurrâ’nın adı geçmez.³²

Dârülkurrâdan bahseden bir diğer kaynak ise Mimar Sinan (ö. 996/1588) tezkireleridir. Mimar Sinan’ın yakın dostu şair Sâî Mustafa Çelebi, *Risâle-i Tezkiretü’l-ebniye*’de Dârülkurrâ’nın adını zikretmesine rağmen yeri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.³³ Atâî’nin *Hadâiku’l-hakâik* adlı *Şekâik* zeylinde de bir şeyhülkurrâ vasıtasıyla Süleymaniye Dârülkurrâsı’ndan bahsedilmektedir.³⁴

1.2. Araştırmalarda Süleymaniye Dârülkurrâsı

Süleymaniye Külliyesi birimlerinin neredeyse tamamı günümüze ulaşmasına ve her birinin yeri hakkında ittifak olmasına rağmen bazı birimlerin yerleri veya varlıklarıyla ilgili ihtilaflar bulunmaktadır. Bu ihtilaflı konuların başında Süleymaniye Külliyesi’ndeki Dört Medrese ve Dârülhadis dershanesinin yeri ile Dârülkurrâ’nın yeri ve binasının varlığı gelmektedir. Bu konuda doğru bir neticeye ulaşabilmek için konuyla alakalı arşiv belgeleri ile dönemi yansıtan tarihî kaynaklardaki ifadeler detaylıca analiz edilmelidir.

Dârülkurrâ’yla ilgili bilgilerin bulunduğu arşiv belgeleri ve temel kaynaklarda Dârülkurrâ’nın yeri ve inşa tarihi belirtilmez. Ayrıca gerek dönemin müesseselerini ele alan ilk elden kaynaklarda, gerekse sonraki dönemlerde yapılan bazı araştırmalarda Dârülhadis dershanesinin yeri ve binasının özellikleri açıkça belirtilmesine rağmen hâlâ bazı araştırmacılar farklı

31 Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi* (Ahmed Cevdet), I, 157.

32 ed-Dımaşkı, *Nusretü’l-İslâm ve’s-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*, s. 106-108’den naklen bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 34-5.

33 Mimar Sinan, s. 100. Ayrıca bk. Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 41.

34 Atâî, *Hadâik*, II, 461.

görüşler ortaya koyabilmekte ve buranın Dârülkurrâ veya Türbedar odası olduğunu iddia edebilmektedirler. Süleymaniye Dârülhadis dershanesinin Dârülkurrâ binası olduğunu düşünenlerin bazıları bu kurum (Dârülhadis) dershanesinin de talebe hücreleri binasının cami tarafındaki köşesinde bulunan çatılı köşk olduğunu savunmaktadırlar.³⁵

Mimarlık tarihi alanındaki çalışmalarıyla bilinen Aptullah Kuran (1927-2002) Süleymaniye Külliyesi birimlerini tanıtırken Dârülhadis dershanesini Dârülkurrâ olarak zikretmiştir.³⁶ Yine mimar tarihçileri M. Baha Tanman,³⁷ Selçuk Mülayim³⁸ ve Ahmet Vefa Çobanoğlu³⁹ benzer ifadelerle Dârülkurrâ'nın bazı araştırmacılar tarafından yanlış teşhisler sonucunda türbedar odası veya dârülhadis dershanesi olarak ele alındığını ifade etmişlerdir. Ayrıca Çobanoğlu'na göre bu yapı mevcut konumuyla kesinlikle bir dârülkurrâdır. Zeynep Ahunbay da Kuran'ı kaynak göstererek buranın Dârülkurrâ olduğunu kabul etmekle birlikte Dârülkurrâ'nın işlevini farklı şekilde izah etmiştir. O, vakfiyede Dârülkurrâ geçmese de Mimar Sinan tezkirelerinin üçünde de Süleymaniye Külliyesi içinde bir dârülkurrâ yapılmış olduğunun belirtildiğini ve başka kaynaklarda da Dârülkurrâ'nın varlığından söz edildiğini kaydetmiştir. Ona göre Dârülkurrâ, Kanûnî Sultan Süleyman'ın ruhu için gece gündüz Kur'an okuyan kurrânın okuma işlevini yerine getirdikleri yer olmalıdır.⁴⁰

Süleymaniye Külliyesi birimleriyle ilgili plan ve çizimler konusunda en önemli müelliflerden biri olan Ali Saim Ülgen de (1913-1963) Dârülhadis dershanesini, Dârülkurrâ adı altında işlemiştir.⁴¹ Dârülkurrâlarla ilgili birçok önemli bilgi içeren Nebi Bozkurt'un (1950-2017) *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki (DİA) "Dârülkurrâ" maddesinde de araştırmalardaki mevcut hatalar tekrarlanmıştır. İlgili maddede Mimar Sinan'ın yaptığı dârülkurrâlar arasında günümüze ulaşanlardan biri olarak İstanbul'daki Süleymaniye Dârülkurrâsı da zikredilmiştir.⁴² Yine Serpil Çelik *Süleymaniye Külliyesi* adlı eserinde Dârülhadis dershanesini Dârülkurrâ olarak ele almıştır.⁴³ Dârülkurrâlarla ilgili müstakil bazı çalışmalarda da Süleymaniye Dârülhadis dershanesi binası Dârülkurrâ olarak ele alınmıştır. Nitekim Yusuf Alemdar yüksek lisans çalışmasında Süleymaniye Dârülkurrâsı'nı İstanbul dârülkurrâları arasında sağlam bir şekilde günümüze ulaşan binalardan biri olarak,⁴⁴ doktora çalışmasında ise "Medrese-Külliye Müştemilatında Bulunan ya da Onların Bir Parçası Olarak Kurulan Dârülkurrâlar" başlığı altında incelemiştir.⁴⁵

35 Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", s. 251; Tanman, "Dârülhadis."; Mülayim, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi."

36 Kuran, "Mimar Sinan'ın Külliyeleeri", I, 168.

37 Tanman, "Dârülkurrâ."

38 Mülayim, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi."

39 Çobanoğlu, "Osmanlılar."

40 Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", s. 277.

41 *Mimar Sinan Yapıları*, s. 13, 15, 49.

42 Bozkurt, "Dârülkurrâ."

43 Çelik, *Süleymaniye Külliyesi*, s. 40, 88.

44 Alemdar, *İstanbul'da Kur'an Okulları*, s. 125-131.

45 Alemdar, *Osmanlı'da Dârü'l-kurrâ Müessesesi*, s. 86.

Görüldüğü üzere araştırmaların çoğuna göre Dârülhadis dershanesi Dârülkurrâdır. Bazı araştırmalarda ise mevcut tespite ya karşı çıkılıp ilgili binanın Dârülkurrâ olamayacağı belirtilmiş ya da Dârülkurrâ'nın yerinin kesin olarak bilinemediği kaydedilmiştir. Bunların başında da Doğan Kuban (1926-2021), Tanju Cantay, Cahid Baltacı ve İ. Aydın Yüksel gelmektedir. Süleymaniye Dârülhadis dershanesinin bulunmadığını, vakfiyede tanımlanan yapının (dershane binasının) da talebe hücreleri binası olmadığını belirten⁴⁶ Kuban, *Atâî Zeyli ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ile *Tezkiretü'l-bünyân ve Tezkiretü'l-ebniye*'de Dârülkurrâdan bahsedildiğini ancak böyle bir yapının şimdiye kadar saptanamadığı gibi vakfiyede ve Ayyansaray'ın (ö. 1201/1787) *Hadâik*'inde geçmediğini kaydetmiştir. O, kadrosu tesis edilmemiş olan bir dârülkurrâ'nın varlığının kuşku uyandırdığını, hazire girişindeki türbedar odası diye bilinen yapının (Dârülhadis dershanesinin) dârülkurrâ olduğunu düşünenlerin bulunduğunu ancak bu yapının da bir türbedar konutu mu, türbeler için Kur'an okunan bir hacim mi yoksa bir dârülkurrâ mı olduğunun kesinlik kazanmadığını ifade etmiştir.⁴⁷

Süleymaniye Dârülhadis dershanesinin Dârülkurrâ binası olduğuna itiraz edenlerden biri de Tanju Cantay'dır. O, Sâî Mustafa Çelebi'nin *Risâle-i Tezkiretü'l-ebniye* adlı eserinde bir dârülkurrâ'nın inşa edildiğinin belirtildiğini, ayrıca Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında mülhakât-ı câmi-i ekber'de bir dârülkurrâ inşa (*bünyâd*) ettirildiğinin kaydedilmesine rağmen yapının yeriyile ilgili herhangi bir bilgi verilmediğini belirtmiştir. Yine o, vakfiyede tanımlanıp övülen Süleymaniye Dârülhadis dershanesi binasının, günümüzde Dârülkurrâ olarak kabul edilen yapı olduğunu, buranın bazı yayınlarda yanlış olarak Türbedâr Odası adıyla incelendiğini ifade etmiştir.⁴⁸

Cahid Baltacı da Süleymaniye Dârülkurrâsı'nı diğer dârülkurrâlarla birlikte incelemiştir. O, tezkirelerine dayandırarak Mimar Sinan'ın ayrıca bir dârülkurrâ inşa ettiğini ve bu nedenle ayrı bir binasının olduğunu ancak yerinin kesin olarak bilinemediğini kaydetmiştir.⁴⁹

Süleymaniye Dârülhadis dershanesinin Dârülkurrâ binası olduğuna itiraz edenlerden biri de İ. Aydın Yüksel'dir. O, Cantay'ı kaynak göstererek Dârülkurrâ'nın vakfiyede bulunmayan külliye birimlerinden biri olduğunu, bu müessesenin Mimar Sinan Tezkireleri ve (sonraki dönem) muhasebe defterlerinde geçtiğini ancak (inşaatına ait) muhasebe kayıtlarında yer almadığını belirtmiştir. Ayrıca Dârülhadis dershanesinin bazılarınca yanlış olarak Türbedar Odası veya Dârülkurrâ zannedildiğini ancak buranın Dârülkurrâ olmaması gerektiğini, mezkûr Dârülkurrâ'nın yerinin bulunamadığını, belki de vakfiyenin tanziminden sonra inşa edilip zaman içinde yok olduğunu kaydetmiştir.⁵⁰

46 Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", VII, 101.

47 Kuban, *İstanbul Yazıları*, s. 118, 122.

48 Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 38-9.

49 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 866.

50 Yüksel, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri*, s. 567, 571, 634.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (1888-1977), Dârülhadis Medresesi'nin *tûlânî* (boyuna, uzunluğuna) olan dershanesinde ilkokul bulunduğunu belirtmesi⁵¹ de Dârülkurrâ olarak bilinen binanın Dârülhadis dershanesi olduğunu gösterir. Zira günümüzde dârülhadis dershanesi olarak bilinen ve köşk deneni yapının tulânî bir özelliği bulunmaz. Dârülkurrâ olarak bilinen Dârülhadis dershanesi binası ise bu tanımlamaya uymakta ve bir okul gibi kullanılmaya da müsait bir yapıdadır.

1.3. Kaynak ve Araştırmalardaki Bilgilerin Değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere Süleymaniye Dârülkurrâsi, Süleymaniye vakfiyesi, Süleymaniye Külliyesi inşaatına ait muhasebe kayıtları ve Süleymaniye Vakfı'na ait ilk faaliyet yılı muhasebe bilançosunda bahsedilmemesine rağmen vakfın sonraki yıllara ait muhasebe kayıtlarında diğer medreseler gibi personeliyle birlikte geçmektedir. İlgili arşiv belgeleri dışında Celâlzâde'nin *Tabakât*'i, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, Sâî Mustafa Çelebi'nin *Tezkire*'si ve Atâî'nin *Hadâik*'i gibi 16. ve 17. asırdaki müelliflerin eserlerinde de Dârülkurrâ adı zikredilmiştir.⁵² Söz konusu bilgiler Dârülkurrâ'nın varlığıyla ilgili herhangi bir şüphe bulunmadığını gösterir. Ayrıca zikredilen arşiv belgeleri ve temel kaynakların hiçbirinde Dârülkurrâ'nın yerine dair herhangi bir bilginin yer almaması da dikkat çekicidir. Mevcut Dârülhadis dershanesi/Dârülkurrâ etrafındaki tartışmaların da sonraki dönem araştırmaları üzerinden günümüze geldiği anlaşılmaktadır.

Süleymaniye Evkafı'na ait muhasebe defterlerinde külliye birimlerinden neredeyse hepsinin inşaat veya tamiriyle ilgili bilgiler bulunurken Dârülkurrâ inşaatı veya tamiriyle ilgili herhangi bir belgenin olmaması, Dârülkurrâ binasıyla ilgili ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Sonraki dönem muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ'nın "Cemâat-i Müteferrika-i Câmî-i Şerîf" veya "Cemâat-i Hademe-i Câmî-i Şerîf" başlıkları altında verilmesi, benzer bir bilginin Celâlzâde'nin *Tabakât*'inde "... mülhakât-ı câmî-i ekberde bir dârülkurrâ-i mu'teber..."⁵³ ifadesiyle geçmesi ve burada diğer birimlerin yerleri belirtilmesine rağmen Dârülkurrâ'nın yerinin zikredilmemesi bu kurumun müstakil bir binasının olmayıp cami bünyesinde olduğuna veya caminin bir bölümü gibi hizmet ettiğine işaret (belki de kuvvetli bir delil) olmalıdır. Muhasebe defterlerindeki "Cemâat-i Müteferrika-i Câmî-i Şerîf" kısımlarında müteveli ve kâtip gibi genel vakıf görevlileri haricinde cami dışındaki birimlerdeki personelin bulunmaması da bu tezi güçlendirmektedir.

İlgili muhasebe defterlerinde Süleymaniye Dârülkurrâsi'nin medreseler arasında gösterilmeyip cami kısmında (cami bölümü gibi) gösterilmesi, buna mukabil Dârülhadis ve Tıp Medresesi'nin medreseler arasında gösterilmesi de Dârülkurrâ'nın bağımsız bir medrese veya binasının olmamasına kuvvetli bir işaret olmalıdır. Defterlerin bazılarında öğrenciler için "talebe-i şeyh-i dârülkurrâ" veya "talebe-i şeyhülkurrâ" ifadelerinin kullanılması da Dârülkurrâdaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin şahıs (şeyhülkurrâ) nezaretinde cami içerisinde

51 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 34.

52 Cantay, *Süleymaniye Camii*, s. 13.

53 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b.

yürütüldüğüne ve ayrı bir binasının olmadığına işaret olmalıdır. Ayrıca hem şeyhülkurrâ hem de talebe yevmiyelerinin Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki tüm medreselerden dü-şük olması da buranın diğer medreseler statüsünde olmadığını göstermektedir.

Yine Süleymaniye Vakfı'na ait muhasebe defterlerinde medreselerin her birine ait akade-mik personel ve öğrenci dışında bevvâb, ferrâş, sirâcî gibi diğer personel (hizmetli) adı veya sayısı da zikredilmesine rağmen Dârülkurrâ ile ilgili kısımlarda sadece müderris ve talebe sayısı geçmekte ve üstelik bunlar cami personeli arasında gösterilmektedir. Bu da Dârülkur-râ'nın müstakil bir binasının olmayıp eğitim-öğretim faaliyetlerinin cami içerisinde yürütül-düğünü düşündürmektedir.

Külliye inşaatıyla ilgili muhasebe kayıtlarında⁵⁴ sekiz penceresinden bahsedilen Dârülhadis binasının da günümüzdeki Dârülhadis Talebe Hücreleri binası olmadığı açıktır. Çünkü bu bi-nadaki 22 odada, her birinde üç olmak üzere toplamda 66 pencere bulunmaktadır. Gerek vak-fiyedeki dershaneye ilgili ifadeler gerekse diğer kaynaklardaki deliller ışığında bu binanın cami tarafındaki köşesinde bulunan çatılı köşkün de dersane binası olamayacağı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Dârülhadis dershanesinin, günümüzde Dârülkurrâ olarak bilinen yapı olduğu⁵⁵, zira bugün Dârülkurrâ olarak bilinen Dârülhadis dershanesinde, ilgili muhasebe kayıtlarına uy-gun olarak sekiz pencere bulunduğu (renkli cam süslemeli olanlar dışında) görülmektedir.

Osmanlılar'da, camilerde kıraat ilminin okutulduğu özel bölümlere dârülkurrâ adının verildiği, Evliya Çelebi'nin selâtin, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin camilerinin her birinde bir dârülkurrâ olduğunu zikretmesinden de anlaşılmaktadır.⁵⁶ Onun, 17. asırda İstanbul'daki dârülkurrâlara dair bilgi verirken Süleymaniye Dârülkurrâsı'nı sayıp binanın yeri ve mima-risi hakkında herhangi bir bilgi vermemesi⁵⁷ de Dârülkurrâ'nın müstakil bir binasının olma-dığını düşündürmektedir.

Süleymaniye Suyolları haritasındaki bir ifade de günümüzde Dârülkurrâ olarak bilinen yapının Dârülhadis dershanesi olduğuna delil sayılabilir. Kâzım Çeçen'in (1919-1997) ya-yınladığı Süleymaniye Suyolları haritasında⁵⁸ Sıbyân Mektebi yanındaki maksemden kül-liye içine dağıtım arasında "dershane üzerine giden yol" ifadesiyle bir kol ayrılmaktadır. Bu, cami bahçe duvarının güney tarafında helâlar üzerindeki duvar üzerinden Dârülhadis Med-resesi'ne giden kol olabilir. Burada adı geçen "dershane"nin Dârülkurrâ olduğunu destekle-yen herhangi bir açıklama da bulunmamakta⁵⁹ ve burada kastedilenin Dârülhadis dersha-nesi olduğu anlaşılmaktadır.

54 Barkan, *Süleymaniye Cami*, II, 140.

55 Süleymaniye Dârülhadis dershanesi günümüzde İbn Haldun Üniversitesi tarafından kullanılmaktadır. Bu binadaki "Dârülkurrâ" isminin düzeltilmesi konusunda dönemin üniversite yönetimine yaptığımız uyarıya rağmen maalesef yapı hâlâ Dârülkurrâ olarak isimlendirilmeye devam etmektedir.

56 Bozkurt, "Dârülkurrâ."

57 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (Danışman), I, 121, 161; II, 18, 21.

58 Çeçen, *Süleymaniye Su Yolları*, s. 43, 74-7.

59 Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", s. 276-7.

Ahunbay, Süleymaniye Dârülhadis dershanesini Dârülkurrâ olarak kabul etmekle birlikte Dârülkurrâ'nın işlevini daha farklı görür. Türbelerde Kur'an okuyanların bu görevi icra ettikleri yerlere dârülkurrâ denilse de⁶⁰ Süleymaniye Dârülkurrâsı için böyle bir şey söylemek mümkün değildir. Zira Süleymaniye Vakfı'na ait muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ şeyhinin yevmiyesi (hatta bazı defterlerde adı), talebe sayısı ve talebelerin yevmiyeleri belirtilmiş, türbe personeli ise "Vazifehorân-ı Türbe-i Şerife-i Merhum ve Mağfurun leh Sultan Süleyman Han Tâbe Serâhu" gibi ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Yani camide cüz okuyanlar ile türbede bu işleri yapanlar ayrı ayrı verilmiştir.⁶¹

Mezkûr bilgiler ışığında günümüzde Dârülkurrâ denilen yapının aslında Dârülhadis dershanesi olduğu, Dârülkurrâ ve binası için ise üç ihtimalden bahsedilebileceği söylenebilir:

1. Dârülkurrâ'nın Kanûnî'nin ruhu için gece gündüz Kur'an okuyacak kurrânın kıraat mekânı olması: Yukarıda da belirtildiği üzere muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ şeyhinin yevmiyesi (hatta bazı defterlerde adı) ile talebe sayısı ve yevmiyelerinin belirtilip türbe personelinin ayrı başlıklar altında verilmesi bu ihtimali zayıflatmaktadır.

2. Süleymaniye vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi inşaatına dair belgeler ile vakfa ait ilk muhasebe kayıtlarında Dârülkurrâ'nın yer almamasının Dârülkurrâ binasının günümüze ulaşmadığına bir işaret sayılması: Hiçbir kaynakta yeri belirtilmemesine rağmen muhasebe kayıtları ve Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında Dârülkurrâ'nın camideki bir bölüm gibi gösterilmesi ve külliye birimlerinin tamamının günümüze ulaşmış olması bu ihtimali de zayıflatmaktadır.

3. Dârülkurrâ'nın cami bünyesinde Kur'an ve kıraat ilminin öğretildiği ayrı bir bölüm olduğu: Osmanlılarda mescid veya camilerde kıraat ilminin okutulduğu özel bölümlere "dârülkurrâ" adının verilmesi; Evliya Çelebi'nin selâtîn, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin camilerinin her birinde bir dârülkurrâ olduğunu söylemesi; muhasebe defterlerinde Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın medreseler arasında gösterilmeyip cami kısmında (cami bölümü gibi) gösterilmesi; muhasebe defterlerindeki "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerif", "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerif" ve Celâlzâde'nin *Tabakât*'ındaki "mülhakât-ı câmi'-i ekber" ifadeleri; hem şeyhülkurrâ hem de talebe yevmiyelerinin Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki tüm medreselerden düşük olması; defterlerin bazılarında öğrenciler için "talebe-i şeyh-i dârülkurrâ" veya "talebe-i şeyhülkurrâ" ifadelerinin kullanılması ve Osmanlı'da müstakil binası olan dârülkurrâlardaki hizmetli kadrosunun Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda bulunmaması, bu ihtimalin daha güçlü olduğunu göstermektedir.

2. Personel

Osmanlı dârülkurrâlarında genel olarak akademik personel kadrosundaki şeyhülkurrâ (şeyh-i dârülkurrâ-müderres) ve halife ile talebe bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra yönetim ve

60 Bozkurt, "Dârülkurrâ."

61 Örneğin bk. Barkan, "Süleymaniye Camii ve İmâreti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu", s. 134-5.

hizmetli kadrosunda olanlar da vardı.⁶² Dârülkurrâlarda görev yapan hocalara şeyhülkurrâ denirdi. Müderrislerin de görev aldığı bu kurumlarda,⁶³ halife diğer medreselerdeki müd kadrosunun karşılığı olup şeyhülkurrâya yardım eden ve günümüzdeki asistan (kurs belletmeni) kadrosunun karşılığı sayılır.⁶⁴

2.1. Süleymaniye Dârülkurrâsı Personeli

Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın bünyesinde bulunduğu Süleymaniye Külliyesi'nde vakfın farklı birimlerinde hizmet veren geniş bir görevli kadrosu bulunmaktaydı. Bu kadroların her birinin adı ve görevleriyle ilgili hem vakfiyede hem de Süleymaniye Evkafı'yla ilgili muhasebe defterlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Vakfiyede külliyenin diğer birim personeli tüm ayrıntılarıyla verilmesine rağmen Dârülkurrâ personeline bahsedilmemiştir. Dârülkurrâ personeline ait en erken tarihli ve önemli belgelerin başında farklı arşivlerde bulunan vakfa ait muhasebe defterleri gelmektedir. Bu muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ diğer medreseler gibi müstakil olarak geçmemiş, Celâlzâde'nin *Tabakât*'ındaki ifadelerle benzer şekilde, caminin bir bölümü gibi ele alınmıştır. Bu defterlerde Dârülkurrâ personeli genellikle "Cemâat-i Müteferrika-i Câmî-i Şerîf" veya "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmî-i Şerîf" gibi başlıklar altında zikredilmiş, şeyhülkurrâ ve talebe ücretleri ise caminin diğer personeliyle birlikte verilmiştir.

Osmanlı dârülkurrâlarındaki personel ve bunlarda aranan şartlar vakfiyelerde bulunmaktadır.⁶⁵ Buralarda görev alacak hocaların (şeyhülkurrâların) genel olarak Kur'an-ı Kerim'i güzel okumaları, kıraatin inceliklerine ve tecvid kaidelerine vâkif olmaları, kırâat-i seb'â ve aşereyi imam ve râvilerine nispet ederek okuyup okutabilmeleri istenirdi.⁶⁶ Şeyhülkurrâlarda aranan bu vasıflar, genellikle vakfiyelerde belirtilse de⁶⁷ Süleymaniye Vakfiyesi'nde Dârülkurrâdan bahsedilmemektedir. Bu nedenle konuyla ilgili en eski kaynak Celâlzâde'nin *Tabakât*'ı olup bu eserde şeyhülkurrânın taşınması gereken şartlar ana hatlarıyla belirtilmiştir. Celâlzâde, Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda görev yapacak şeyhülkurrâ ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

.... Erbâb-ı tecvidden bir mücevvid-i kâfil ü kâmil, hâfız-ı nihrir-i matbu'ü-ş-şemâyil ki vüçûh-ı kırâat-ı Kur'an-ı Kerim'e âlim, rumûzât-ı esrâr-ı tenzile vâkif u mu'allim ola ki hâfızân-ı kelâm-ı Rabbü'l-âlemin, tâliyân-ı âyât-ı beyyinât-ı dîn-i mübine her zemânda irşâd u ta'lîm ü tefhîm eyleye.⁶⁸

62 Konuyla ilgili bk. Gökdemir, "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri", s. 49.

63 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, 169; Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 106.

64 Küçükdağ, *Konya Dârülkurrâları*, s. 22-6.

65 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, 169.

66 Gökdemir, "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri", s. 50.

67 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, 169.

68 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b. Ayrıca bk. *Tabakât* (Demirtaş), s. 727.

Özetle hâfız, tecvid ilmi ve kıraat vecihlerini bilen ve dolaylı olarak da Kur'an tefsirine vâkıf biri şeyhülkurrâ olmalıdır. Aslında bu şartlar, İslâm dünyasında, dolayısıyla da Osmanlı'da şeyhülkurrâlar için aranan genel şartlardandır.⁶⁹ Bu nedenle Süleymaniye Dârülkurrâsı'na atanacak kişide de ilgili şartların arandığı anlaşılmaktadır.

Şeyhülkurrâlardan Şeyh Mehmed b. Nasrullah⁷⁰la ilgili bazı muhasebe defterlerindeki bilgiler, şeyhülkurrâların uzun süre (belki de ömür boyu) bu vazifede kalabildiklerini de göstermektedir. Zira Şeyh Mehmed, burada 28 yıl görev yapmıştır.⁷⁰ Bu durum genel medreselerde pek rastlanan bir olgu değildir.

Osmanlı dârülkurrâlarında kıraat tahsili yapmak isteyen talebenin ise sıbyan mektebi gibi temel eğitim kurumlarından birini bitirmek, hâfız olmak, mehâric-i hurûf ve tecvid ilmine vâkıf olmak gibi şartlar aranırdı.⁷¹ Süleymaniye Dârülkurrâsı'na alınacak talebe için de yine dârülkurrâlardaki bu genel şartların arandığı söylenebilir.

Osmanlı'da müstakil dârülkurrâların bazılarında, diğer medreseler gibi hizmetli kadrosu veya başka bazı görevliler vardı.⁷² Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda ise şeyhülkurrâ ve talebe dışında bir görevli görünmemektedir. İlgili bölümde de belirtildiği üzere bu husus, Dârülkurrâ'nın müstakil bir binasının olmadığına işaret olmalıdır.

Daha önce temas edildiği üzere Süleymaniye Dârülkurrâsı personeliyle ilgili en eski kaynak, farklı arşivlerde bulunan Sultan Süleyman Evkafı'na ait muhasebe defterleridir. Süleymaniye Külliyesi birimlerine ait diğer personeli de içeren bu muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ personeli, diğer medreselerden farklı olarak caminin muhtelif personeli arasında gösterilmiştir. Bunların bazılarında bilgiler ayrıntıya girilmeden özet olarak verildiği gibi detaylı olarak her bir personel adı ve yevmiyesinin zikredildiği defterler de bulunmaktadır. Dârülkurrâ personelinin özet olarak verildiği defterlerde "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf Maa Talebe-i Dârülkurrâ" başlığı kullanılmış ve burada personel sayısı, günlük akçe, 12 veya 13 aylık akçe toplamı gibi bilgiler verilmiştir.⁷³ Bu defterlerde caminin çeşitli personeli arasında Dârülkurrâ talebesi de gösterilmiş ancak her bir personelin görev alanı belirtilmemiştir.

Yukarıdaki defterlerden farklı olarak caminin her bir personel kadrosunun adı ve yevmiyesinin zikredildiği ayrıntılı defterler de bulunmakta olup bunlarda caminin farklı personel kadrosu "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf" (Caminin Muhtelif Personeli) başlığı altında verilmiştir.⁷⁴ Buna göre şeyhülkurrâ 15 akçe, Dârülkurrâdaki on talebenin her biri ise 1'er akçe

69 Örneğin bk. *II. Selim Vakfıyesi*, s. 76; Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 108; Özel, "Molla Sadî Çelebi Dâru'l-Kurrâsı Vakfıyesi", s. 153.

70 Bu bölümdeki şeyhülkurrâ biyografileri kısmına bakınız.

71 Gökdemir, "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri", s. 50.

72 Örneğin Tire'deki (İzmir) Şehzâde Selim (II. Selim) Dârülkurrâsı'nda kâtip, câbi, kütüphaneci ve kapıcı gibi görevliler de vardı (*II. Selim Vakfıyesi*, s. 42).

73 Bilgilerin özet olarak verildiği defterlere örnek olarak bk. BOA, *MAD.d.*, No. 5758, 21, 50, 90; No. 6162, 12, 46.

74 Personelle ilgili ayrıntılı bilgilerin bulunduğu defterlere örnek olarak bk. BOA, *D.HMH.SSÜL.d.*, No. 21957, 37;

yevmiye almaktaydı. Sıbyan Mektebi talebesi hariç⁷⁵ Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki tüm medrese talebesi 2'şer akçe almaktayken Dârülkurrâ talebesinin 1'er akçe alması, buranın diğer medreseler statüsünde olmadığını göstermektedir. Burada dikkat çeken bir diğer husus şeyhülkurrâ ücretinin hatip ve vâiz ücretinden bile düşük, sadece iki imam ile kâtibin ücretinden beşer akçe yüksek olmasıdır. Mevcut personel arasında en yüksek ücret ise mütevellîye verilmektedir. Şeyhülkurrâ ve talebelerin bu ücretleri yıllara göre değişmeyip hep aynı kalmış, personele dair ayrıntılı bilgilerin verildiği bu türden bazı defterlerde imam, şeyhülkurrâ veya mütevellî adları da kaydedilmiştir. Bunlardan birindeki bilgiler tabloya şöyle aktarılabilir:⁷⁶

Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf								
	Mütevellî (Ahmed Efendi)	Kâtib-i Evkâf	Vâiz	Hatip	İmam (Mahmud)	İmam (Muslihiddin)	Şeyh-i Dârülkurrâ (Ahmed)	Talebe-i Dârülkurrâ (10 kişi)
Günlük (akçe)	100	10	25	40	10	10	15	10 (birer akçe)

Defterlerin bazılarında öğrenciler için farklı olarak “talebe-i şeyh-i dârülkurrâ”⁷⁷ veya “talebe-i şeyhülkurrâ”⁷⁸ ifadeleri kullanılmıştır. Bu da Dârülkurrâ faaliyetlerinin şahıs (şeyhülkurrâ) nezaretinde yürütüldüğü, eğitim-öğretimin cami içerisinde ifa edildiği ve ayrı bir binasının olmadığına işaret olmalıdır. Yine bazı defterlerde şeyhülkurrâlarla ilgili atama ve vefat bilgileri de yer almaktadır.⁷⁹

İlgili muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ personel kadrosunun “Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf” başlığı altında verilmesi hem şeyhülkurrâ hem de talebe yevmiyelerinin düşük olması ve defterlerin bazılarında öğrenciler için “talebe-i şeyhülkurrâ/şeyh-i dârülkurrâ” ifadesinin kullanılması, Dârülkurrâ'nın ayrı bir binası olmadan Süleymaniye Camii içerisinde faaliyette bulunduğunu düşündürmektedir.

Bilgilerin etraflıca verildiği bazı muhasebe defterlerinde ise “Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf” başlığı yerine “Cemâat-i Hüddâm-ı Câmi-i Şerîf”⁸⁰ veya “Cemâat-i Hademe-i Câmi-i Şerîf”⁸¹ başlıkları kullanılmıştır. Bu defterlerin birinde “Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerîf” başlığı altında diğer defterlerden biraz farklı olarak bu defa caminin cüz okuyanlar

MAD.d., No. 114, 8; No. 1845, 79; No. 2056, 5; No. 2094, 4; No. 2104, 7; No. 5019, 88; No. 5324, 5; No. 5424, 10, 55, 102, 134; No. 5667, 6; No. 5708, 87; No. 5761, 26; No. 6233, 3; VGMA.d., No. 57, 7; No. 59, 42 (yeni sayfa no: 47).

75 Sıbyan Mektebi talebesi ücret almamaktaydı.

76 MAD.d., No. 5708, 87.

77 MAD.d., No. 5424, 55.

78 MAD.d., No. 2094, 4; No. 5019, 88.

79 MAD.d., No. 6233, 3.

80 MAD.d., No. 4701, 4.

81 MAD.d., No. 2094, 4; No. 2096, 6-7.

ve diğer hizmetli kadroları gibi personel kaydedilmiştir.⁸² Yine bunlardan birinde “Hüddâm-ı Câmî-i Şerîf” ifadesi ile cami çalışanlarına Ramazan ayında verilen yardımların bulunduğu bir bölümde şeyhülkurrâya 300 akçe verildiği kayıtlıdır.⁸³ Sonuç olarak bu defterlerdeki “Cemâat-i Hüddâm-ı/ Hademe-i Câmî-i Şerîf” ifadeleri de Dârülkurrâ'nın cami içerisinde faaliyet yürüttüğüne bir işaret olmalıdır.

2.2. Şeyhülkurrâlar (Müderresler)

İlmiye mensupları biyografilerinin yer aldığı eserlerde genel medreseler ve dârülhadis müderresleriyle ilgili kronolojik bilgiler bulunmasına karşılık şeyhülkurrâlarla ilgili yeterli bilgi yer almaması, Osmanlı dârülkurrâlarının dârülhadisler gibi medrese dereceleri sisteminde yer almadığını göstermektedir. Örneğin Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâi-ku'n-nu'mâniyye* adlı eseri ve zeyillerinde herhangi bir medresenin (özellikle de yüksek dereceli medreselerin) onlarca müderresi bulunurken Süleymaniye Dârülkurrâsi'nin sadece bir şeyhülkurrâsının biyografisi yer almaktadır. Aynı durum diğer dârülkurrâlar için de geçerlidir. Yine bu eserlerde, şeyhülkurrâların büyük çoğunluğunun medrese basamaklarını kullanmadıkları ve genellikle hatiplik gibi mesleklerden geldikleri görülmektedir.

Gerek dârülkurrâların medrese sistemi içerisindeki durumu gerekse kaynaklardaki bilgi yetersizlikleri dolayısıyla Süleymaniye Dârülkurrâsi'nin de çok az sayıda müderresi tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri hariç tümüyle ilgili bilgiler ise muhasebe defterlerinden tespit edilmiştir.

2.2.1. Mahmud Hatîb (Hatîb Mahmud Çelebi) (ö. 1012/1603)

Güzel sesli (*hoş-elhân*), tecvid ile kıraat ilimlerinde mahir ve musikişinas biri olan Mahmud Hatîb, bazı selâtin camilerinde hatiplikten sonra Süleymaniye Dârülkurrâsi'nde hocalık yapmıştır. Bu görevinin ardından Ayasofya-i Kebîr Camii'ne hatip olarak atanan Mahmud Hatîb Rebülevvel 1012 (Ağustos-Eylül 1603) tarihinde vefat etmiştir.⁸⁴

2.2.2. Şeyh Ahmed Efendi

Süleymaniye Vakfı'yla ilgili muhasebe defterlerinde Ahmed veya Şeyh Ahmed şeklinde geçen Şeyh Ahmed Efendi, 1 Cemâziyelâhir 1001-17 Receb 1005 (5 Mart 1593-6 Mart 1597) tarihleri arasında Süleymaniye Dârülkurrâsi'nde 15 akçe ile şeyhülkurrâlık yapmış ve 17 Receb 1005 (6 Mart 1597) tarihinde vefat etmiştir. Yerine ise Şeyh Mehmed fermân-ı âli ve 15 akçe yevmiye ile tayin olmuştur.⁸⁵

82 MAD.d., No. 4701, 5.

83 MAD.d., No. 5424, 14.

84 Atâi, *Hadâik*, II, 461.

85 D.HMM.SSÜL.d., No. 21957, 37; MAD.d., No. 114, 8; No. 2056, 5; No. 5708, 87; No. 5761, 26; No. 6233, 3.

2.2.3. Şeyh Mehmed b. Nasrullah

Süleymaniye Evkafı'yla ilgili muhasebe defterlerinde Şeyh Mehmed veya Şeyh Mehmed b. Nasrullah? şeklinde geçmektedir. Yukarıda da geçtiği üzere Şeyh Mehmed, 17 Receb 1005 (6 Mart 1597) tarihinde vefat eden Şeyh Ahmed Efendi yerine Süleymaniye Dârülkurrâsı'na 15 akçe yevmiye ile tayin olmuştur. Onun, 17 Receb 1005-29 Zilhicce 1034 (6 Mart 1597-2 Ekim 1625) tarihleri arasında Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda şeyhülkurrâ olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

2.2.4. Hüseyin Efendi

28 Zilhicce 1059-20 Zilkade 1072 (2 Ocak 1650-7 Temmuz 1662) tarihleri arasında Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda 15 akçe ile şeyhülkurrâlık yapan Hüseyin Efendi'nin 1073 (1662-63)'te de bu görevde olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷

2.2.5. Abdurrahman Efendi

1 Şaban 1075-30 Cemâziyelevvel 1077 (17 Şubat 1665-28 Kasım 1666) tarihleri arasında Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda 15 Akçe yevmiye ile görevde idi.⁸⁸

3. Eğitim-Öğretim

Osmanlı medrese sistemi, günümüzdeki sistematiğe göre ilköğretimin ikinci kademesinden lisansüstü eğitime kadar farklı eğitim kademelerini kapsayan, birbirinin devamı niteliğindeki medreselerden oluşurdu. Bu sistemde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilere ihtisaslaşmak istedikleri alana yönelme imkânı sağlanmış ve lisansüstü düzeyde eğitim veren dârülhadis, dârüttıb ve dârülkurrâ gibi medreselere geçme hakkı tanınmıştır.⁸⁹ Bu ihtisas alanlarından biri olan dârülkurrâlarda iki aşamalı bir eğitim yapılırdı. Buna göre sıbyan mektebinden mezun olup dârülkurrâda eğitim görmek isteyen bir talebe önce aşağı seviyede eğitimine başlar, hıfzını tamamladıktan sonra isterse yüksek seviyeye devam ederek burada kıraat ilmini öğrenirdi.⁹⁰

Osmanlı dârülkurrâ müfredatlarında Kur'ân-ı Kerim tâlimi (mehâric-i hurûf), tecvid ve kıraat dersleri yer almaktaydı.⁹¹ Gerek vakfiyelerde gerekse kıraat eğitimi gören bazı müelliflerin biyografilerinden anlaşıldığı kadarıyla dârülkurrâlarda İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ve Ebû Muhammed eş-Şâtıbî'ye (ö. 590/1194) ait olanlar başta olmak üzere kıraatle ilgili

86 MAD.d., No. 1845, 79; No. 4701, 4; No. 5424, 10, 55, 102, 134; No. 6233, 3.

87 MAD.d., No. 2094, 4; No. 2096, 6-7; No. 5019, 88; No. 5324, 5; No. 5667, 6; VGMA.d., No. 59, 42 (yeni sayfa no: 47); No. 57, 7.

88 MAD.d., No. 2097, 5; No. 2104, 7.

89 Öztürk, "Osmanlılar."

90 Yıldırım, "Şehzâde Selim'in Tire'deki Vakfiyesi", s. 227.

91 Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-kurrâ Müessesesi*, s. 113.

eserler okutulmaktaydı.⁹² Somut bir belge olmasa da Süleymaniye Dârülkurrâsi'nda da adı geçen ilimler ve eserlerin okutulduğu söylenebilir. Yine bazı vakfiyeler⁹³ ve Celâlzâde'nin *Tabakât*'ındaki bilgiler⁹⁴ burada da tefsir ve hadis gibi diğer bazı ilimlerin, büyük bir ihtimalle yardımcı ders olarak okutulduğunu göstermektedir.

Dârülkurrâ ve dârüttıbların, dârülhadisler gibi medrese dereceleri sisteminde yer almadığı ve şeyhülkurrâların büyük çoğunluğunun da medrese basamaklarını kullanmadıkları görülmektedir. Bu kurumların diğer medreselerden ayrı bir kategoride yer aldığı, buralardaki müderris ücretlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin Süleymaniye bünyesindeki Dört Medrese müderrislerinin 60'ar ve Dârülhadis müderrisinin 50 akçe (vakfiyedeki oran) yevmiye almasına karşılık Dârülkurrâ müderrisi 15, Tıp müderrisi ise 20 akçe alıyordu. Yine külliye bünyesindeki tüm medrese talebeleri (Tıp Medresesi de dâhil) 2'şer akçe alırken Dârülkurrâ talebesi 1'er akçe almaktaydı.⁹⁵ Süleymaniye Dârülkurrâsi talebe kontenjanı da külliye bünyesindeki Dârülhadis ve Dört Medrese'den azdı. Külliye bünyesindeki Dârülhadis ve Dört Medrese'de 15'er öğrenci bulunmasına karşılık Dârülkurrâda 10, Tıp Medresesi'nde 8, Sibyan Mektebi'nde ise en az 30 öğrenci bulunmaktaydı.⁹⁶

Medrese derecelendirmesinde farklı bir konumda bulunsalar da dârülhadisler gibi Dârülkurrâlar arasında da farklı seviyeler vardı. Kur'an okumanın öğretildiği veya hafızlık sisteminin uygulandığı dârülkurrâlar bulunduğu gibi kıraat ve mehâric-i hurûfun okutulduğu ihtisas seviyesindeki dârülkurrâlar da mevcuttur. Alt dereceli dârülkurrâlarda hıfzını başarı ile tamamlayan öğrenciler bir üst dârülkurrâyâ geçebilmekte ve orada kıraat ilmini öğrenmekteydiler.⁹⁷

Osmanlı dârülkurrâlarında eğitim-öğretim faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü, genellikle vâkıflar tarafından belirlendiği için dârülkurrâ programları hakkında ilk başvurulacak kaynaklar vakfiyelerdir.⁹⁸ Süleymaniye vakfiyesinde, külliye bünyesinde yer alan medreselerdeki eğitim-öğretimin niteliği, zamanı, okutulan bazı temel eserlerin adları, akademik kadrolar, bunlarda bulunması gereken vasıflar ve aldıkları yevmiyelerle ilgili bilgiler ana hatlarıyla verilmesine rağmen Dârülkurrâ ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Vakfiyede geçmemesine rağmen külliye birimlerinin inşasını bizzat gören ve her biriyle ilgili ayrıntılı bilgi veren Celâlzâde'nin *Tabakât*'ında Süleymaniye Dârülkurrâsi'ndeki eğitim-öğretimle ilgili bazı ipuçları da bulunmaktadır. Onun verdiği bilgilere bakılırsa Süleymaniye

92 Konuyla ilgili bk. *II. Selim Vakfiyesi*, s. 77-8; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 82; Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, s. 180; Aydın – Erünsal, "Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar", s. 99.

93 *II. Selim Vakfiyesi*, s. 67.

94 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b.

95 *Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 32-3.

96 *Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 8, 31-3, 37.

97 Konuyla ilgili bk. Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, s. 383. Ayrıca bk. Şahin, "İslâm Ülkeleri ve Trabzon'da Uygulanan Geleneksel Hafızlık Sistemlerinin Karşılaştırılması", s. 598.

98 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, 169.

Dârülkurrâsında da diğer Osmanlı dârülkurrâlarındaki sistem devam ediyordu. Ayrıca o, burada görev yapacak kişinin taşınması gereken şartlarla ilgili bilgi verirken dolaylı olarak Dârülkurrâ'nın seviyesini de belirtmiştir. Burada hâfız, tecvid ilmi ve kıraat vecihlerini bilen ve dolaylı olarak da Kur'an tefsirine vâkıf birinin şeyhülkurrâ olacağı belirtildiğine göre⁹⁹ Dârülkurrâ'nın da ihtisas seviyesinde olduğu söylenebilir. Dârülkurrâ'nın binasının olmaması ve şeyhülkurrâyla ilgili bu ifadelerin dârülkurrâların geneli için kullanılan standart bir üslup olması sebebiyle şimdilik mevcut bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı medreselerinde genellikle salı, perşembe ve cumadan oluşan haftanın üç günü ile bayram günleri tatil yapılmakta, diğer günlerde ise eğitim-öğretime devam edilmekteydi.¹⁰⁰ Bu kurumların en önemlilerinden biri olan Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki medreselerin her birinin tatil günleri hakkında Süleymaniye vakfiyesinde net bir bilgi bulunmamaktadır. Burada sadece müderrislerin taşınmaları gereken vasıflar ve uymaları gereken kurallar sıralanırken “yaygın tatil günleri” anlamındaki ‘*utle-i şâyi'a*’ ifadesi kullanılmış ve meşru bir özürleri olmadıkça müderrislerin bu günler dışında derslere devamları istenmiştir.¹⁰¹ Buna karşılık Celâlzâde Mustafa, Süleymaniye Medreseleri’nde müderrislerin haftada dört gün ders verdiklerini belirtmektedir.¹⁰² Hasan Beyzâde (ö. 1046/1636-7) de Süleymaniye Medreseleri’nde haftanın dört günü ders yapıldığını kaydetmektedir.¹⁰³

Celâlzâde’nin Süleymaniye Dârülkurrâsı ile ilgili kullandığı ifadeler, bu medresenin de diğer Osmanlı dârülkurrâlarından farklı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla buradaki eğitim-öğretim sistemi ile diğer Osmanlı dârülkurrâlarındaki eğitim-öğretim plan, program ve metodunun benzeştiği söylenebilir. Bu konuda Mimar Sinan’ın banisi olduğu ve yapılaş tarihi kesin olarak bilinemese de Süleymaniye külliyesinin inşasına yakın tarihlerde (16. asrın ilk yarısında) yaptırıldığı tahmin edilen¹⁰⁴ Sâdî Çelebi Dârülkurrâsı vakfiyesindeki ifadeler yol gösterici olabilir. İlgili vakfiyede öğrencilerin haftanın dört günü sabahları bir araya gelmeleri, belirlenen üç tatil gününün dışında geçerli bir özürleri olmadıkça derse katılmaları, herhangi bir işi olan öğrencinin hocasından izin alması ve mevcut dersin başka bir öğrenci tarafından okunması istendiği belirtilmektedir.¹⁰⁵ Bu vakfiyedeki eğitim-öğretimle ilgili esasların da diğer Osmanlı medreseleri gibi olduğu dikkat çekmektedir.

Hem Süleymaniye vakfiyesindeki ‘*utle-i şâyi'a*’ ifadesi hem de Celâlzâde ve Hasan Beyzâde’nin eserleri ile Sâdî Çelebi Dârülkurrâsı vakfiyesindeki bilgilere göre Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki diğer medreseler gibi Dârülkurrâda da salı, perşembe ve cuma günleri tatilken diğer günlerde eğitim-öğretime devam edildiği söylenebilir.

99 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^b.

100 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 128. Ayrıca bk. Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 158-9.

101 *Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 32.

102 Celâlzâde Mustafa, *Tabakât*, vr. 524^a. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 36.

103 *Hasan Beyzâde Tarihi*, II-III, 158.

104 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 865; Alemdar, *İstanbulda Kur'an Okulları*, s. 115.

105 Özel, “Molla Sâdî Çelebi Dârü'l-Kurrâsı Vakfiyesi”, s. 153.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Süleymaniye Dârülkurrâsı, külliye'nin kuruluş senedi olan vakfiyede geçmeyip Süleymaniye Vakfı'yla ilgili bazı arşivlerdeki muhasebe defterleri ile dönemin önemli tarih kaynaklarında geçmektedir. Buralardaki bilgiler, Dârülkurrâ'nın varlığıyla ilgili herhangi bir şüphe bulunmadığını göstermektedir. Bununla beraber zikredilen arşiv belgeleri ve temel kaynakların hiçbirinde Dârülkurrâ'nın yerine dair bilgi verilmemesi de dikkat çekicidir. Mevcut Dârülhadis dershanesi/Dârülkurrâ¹⁰⁶ etrafındaki tartışmaların ise sonraki dönem araştırmaları üzerinden günümüze geldiği anlaşılmaktadır.

Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın, Süleymaniye Camii bünyesinde Kur'an ve kıraat ilminin öğretildiği ayrı bir bölüm olduğu anlaşılmaktadır. Dârülkurrâ'nın bu yönüne işaret eden çok sayıda delil bulunmaktadır. Osmanlılarda mescid veya camilerde kıraat ilminin okutulduğu özel bölümlere "dârülkurrâ" adının verilmesi, Evliya Çelebi'nin selâtin, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin camilerinin her birinde bir dârülkurrâ olduğunu söylemesi, muhasebe defterlerinde Süleymaniye Dârülkurrâsı'nın medreseler arasında gösterilmeyip cami kısmında (cami bölümü gibi) gösterilmesi, bu defterlerde Süleymaniye Külliyesi birimlerinden neredeyse hepsinin inşaat veya tamiriyle ilgili bilgiler bulunurken Dârülkurrâ'nın bu yönüyle ilgili tek bir belgeye bile rastlanmaması, muhasebe defterlerindeki "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerif", "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerif" ve Celalzâde'nin *Tabakât*'indeki "mülhakât-ı câmi-i ekber" ifadeleri, hem şeyhülkurrâ hem de talebe yevmiyelerinin Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki tüm medreselerden düşük olması; defterlerin bazılarında öğrenciler için "talebe-i şeyhülkurrâ/şeyh-i dârülkurrâ" ifadelerinin kullanılması ve Osmanlı'da müstakil binası olan dârülkurrâlardaki hizmetli kadrosunun Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda bulunmaması buranın diğer medreseler statüsünde olmayıp eğitim-öğretim faaliyetlerinin şeyhülkurrâ nezaretinde cami içerisinde yürütüldüğüne ve ayrı bir binasının olmadığına işaret olmalıdır.

Dârülkurrâ personeline ait en erken tarihli/önemli belgelerin başında farklı arşivlerde bulunan vakfa ait muhasebe defterleri gelmektedir. Arşivlerdeki bu muhasebe defterlerinde Dârülkurrâ diğer medreseler gibi müstakil olarak geçmemiş ve Celalzâde'nin *Tabakât*'indeki ifadelerle benzer şekilde, caminin bir bölümü gibi ele alınmıştır. Bu defterlerde Dârülkurrâ personeli genellikle "Cemâat-i Müteferrika-i Câmi-i Şerif" veya "Cemâat-i Hademe-i/Hüddâm-ı Câmi-i Şerif" gibi başlıklar altında ele alınmış, şeyhülkurrâ ve talebe ücretleri ise caminin diğer personeliyle birlikte verilmiştir.

Süleymaniye Dârülkurrâsı ile ilgili en eski kaynak sayılan Celalzâde'nin *Tabakât*'inde şeyhülkurrânın taşınması gereken şartlar ana hatlarıyla belirtilmiştir. Buna göre hâfız, tecvid ilmi ve kıraat vecihlerini bilen ve dolaylı olarak da Kur'an tefsirine vâkıf biri şeyhülkurrâ

106 Süleymaniye Dârülhadis dershanesi günümüzde İbn Haldun Üniversitesi tarafından kullanılmaktadır. Bu binadaki "Dârülkurrâ" isminin düzeltilmesi konusunda dönemin üniversite yönetimine yaptığımız uyarıya rağmen maalesef yapı hâlâ Dârülkurrâ olarak isimlendirilmeye devam etmektedir.

olmalıdır. Aslında bu şartlar, İslâm dünyasında, dolayısıyla da Osmanlı'da şeyhülkurrâlar için aranan genel şartlardandır. Yine şeyhülkurrâlardan biriyle ilgili bazı muhasebe defterlerindeki bilgiler, şeyhülkurrâların uzun süre bu vazifede kalabildiklerini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı'da müstakil dârülkurrâların bazılarında şeyhülkurrâ ve talebe dışında hizmetli kadrosu veya başka bazı görevliler varken Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda sadece şeyhülkurrâ ve talebe bulunmaktadır.

Osmanlı dârülkurrâ müfredatlarında Kur'ân-ı Kerîm tâlimi, tecvid ve kıraat derslerinin yer aldığı bilinmektedir. Şu ana kadar somut herhangi bir belge bulunamasa da Süleymaniye Dârülkurrâsı'nda başta İbnü'l-Cezerî ve Şâtıbî gibi müelliflere ait olmak üzere kıraatle ilgili eserlerin okutulduğu söylenebilir.

Celalzâde'nin *Tabakât*'ında Süleymaniye Dârülkurrâsı'ndaki eğitim-öğretimle ilgili bazı ipuçları da bulunmaktadır. O, şeyhülkurrânın taşınması gereken şartlarla ilgili bilgi verirken dolaylı olarak Dârülkurrâ'nın seviyesini de belirtmiştir. İlgili şartlara bakıldığında Dârülkurrâ'nın ihtisas seviyesinde olduğu söylenebilse de buranın binasının olmaması ve şeyhülkurrâyla ilgili bu ifadelerin dârülkurrâların geneli için kullanılan standart bir üslup olması sebebiyle şimdilik mevcut bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiği de anlaşılmaktadır. Ayrıca Süleymaniye vakfiyesindeki 'utle-i şâyia ifadesi ile bazı eserler ve vakfiyelerdeki bilgiler, Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki diğer medreseler gibi Dârülkurrâ'da da salı, perşembe ve cuma günlerinin tatil olduğunu, diğer günlerde ise eğitim-öğretime devam edildiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Ahunbay, Zeynep. “Mimar Sinan’ın Eğitim Yapıları: Medreseler, Dârülkurrâlar, Mektepler.” *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1988, I, 239-309.
- Akgündüz, Murat. *Osmanlı Dersiâmları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2010.
- Alemdar, Yusuf. *İstanbul’da Kur’ân Okulları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- . *Osmanlı’da Dârü’l-kurrâ Müessesesi ve Kıraat Eğitimi* (doktora tezi, 2003). Ankara Üniversitesi SBE.
- Âşık Mehmed. *Menâzirü’l-avâlim [metin]* (haz. Mahmut Ak). III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Atâî (Nev’izâde Atâullah Efendi). *eş-Şekaiku’n-nu’maniyye ve zeyilleri: Hadâikü’l-hakâik fi tekmileti’ş-Şekâik* (haz. Abdülkadir Özcan). II, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Aydın, Bilgin – İsmail E. Erünsal, “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII.-XX. Yüzyıllar)” *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. İstanbul: Mahya Yayınları, 2019, s. 93-120.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi – Ali Sâti’ Efendi – Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü’l-cevâmi’: İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimari Yapılar* (haz. Ahmed Nezih Galitekin). İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. II, İstanbul: İFAV, 2005.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Süleymaniye Camii ve İmâreti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993-994/1585-1586.” *Vakıflar Dergisi*, 1971, IX, s. 109-161.
- . *Süleymaniye Camii ve İmâreti İnşaatı (1550-1557)*. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972; *Süleymaniye Camii ve İmâreti İnşaatı (1550-1557): İnşaat Ait Emir ve Fermanlar*. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979.
- BOA (Osmanlı Arşivi). *D.HMH.SSÜL.d. (Bâb-ı Defteri Sultan Süleyman Evkafı Defterleri)*. No. 21957 (defter tarihi: 1 Ca. 1000/14 Şubat 1592).
- . *MAD.d. (Maliyeden Müdevver Defterler)*. No. 114 (defter tarihi: 29 Z. 1002/15 Eylül 1594); No. 1845 (defter tarihi: 8 R. 1024/7 Mayıs 1615); No. 2056 (defter tarihi: 7 Ca. 1001/9 Şubat 1593); No. 2094 (defter tarihi: 17 L. 1071/15 Haziran 1661); No. 2096 (defter tarihi: 20 Za. 1072/7 Temmuz 1662); No. 2097; No. 2104 (defter tarihi: 6 C. 1076/14 Aralık 1665); No. 4701 (defter tarihi: 1 M. 1034/14 Ekim 1624); No. 5019 (defter tarihi: 5 Z. 1068/3 Eylül 1658); No. 5324 (defter tarihi: 28 Z. 1059/2 Ocak 1650); No. 5424 (defter tarihi: 7 M. 1021/10 Mart 1612); No. 5667 (defter tarihi: 1 C. 1063/29 Nisan 1653); No. 5708 (defter tarihi: 29 Ra. 1004/2 Aralık 1595); No. 5758 (defter tarihi: 23 R. 997/11 Mart 1589); No. 5761 (defter tarihi: 1 R. 1006/11 Kasım 1597); No. 6162 (defter tarihi: 1 C. 995/9 Mayıs 1587); No. 6233 (defter tarihi: 1 R. 1011/18 Eylül 1602).
- Bozkurt, Nebi. “Dârülkurrâ.” *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra#1> (erişim tarihi: 18.03.2021.)
- Cantay, Tanju. *XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., 1989.
- Celâlzâde Mustafa Çelebi. *Tabakâtü’l-memâlik ve derecâtü’l-mesâlik = Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557* (haz. Petra Kappert). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1981 (diğer neşir için bk. haz. Funda Demirtaş [doktora tezi, 2009]. Erciyes Üniversitesi SBE).
- Çeçen, Kazım. *Süleymaniye Su Yolları*. İstanbul: İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, 1986.
- Çelik, Serpil. *Süleymaniye Külliyesi: Malzeme, Teknik ve Süreç*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.
- Çiftçi, Mehdi. *Süleymaniye Dârülhadisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Osmanlılar." *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#21-mimari-donemler> (erişim tarihi: 28.04.2021).
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. I-II, İstanbul: ???, 1977.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri: Şahıslardan Eserlere, Kurumlardan Kimliklere*. İstanbul: ???, 2004.
- Evlıya Çelebi. *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi* (haz. Ahmed Cevdet). I, Dersâadet: İkdam Matbaası, 1314/1896 (Diğer baskı: A.mlf. a.g.e. [çev. Zuhuri Danışman]. I-II, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969).
- Gökdemir, Ahmet. "Köprülü Ailesinin Kur'an Eğitimi Ve Kıraatine Katkıları." *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2018, IV, sy. 2, s. 331-355.
- ". "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri." *Edebalı İslâmiyât Dergisi*, 2017, I, sy. 2, s. 43-60.
- Hasan Beyzâde Ahmed Paşa. *Hasan Beyzâde Tarihi* (haz. Şevki Nezihi Aykut). II-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*. Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1997.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu." *Belleten [TTK]*, 2002, LXVI, sy. 247, s. 849-903.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: İFAV, 2003.
- Kuban, Doğan. "Süleymaniye Külliyesi." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. VII, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 96-104.
- ". *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: Yem Yayınları, 1998.
- Kuran, Aptullah. "Mimar Sinan'ın Külliyesi." *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. I, Ankara 1988, s. 167-173.
- Küçükdağ, Yusuf. *Konya Dârülkurrâları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Mimar Sinan: Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına Eserlerine Dair Metinler* (haz. Rıfki Melül Meriç). Ankara: TTK Basımevi, 1965.
- Mülâyim, Selçuk. "Süleymaniye Camii ve Külliyesi." *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleymaniye-camii-ve-kulliyesi> (erişim tarihi: 17.04.2021).
- Özel, Mustafa. "Molla Sa'di Çelebi Dâru'l-Kurrâsı Vakfıyesi." *İstem*, 2009, VII, sy. 13, s. 149-156.
- Öztürk, Cemil. "Osmanlılar." *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#18-egitim-ve-egitim-kurumlari> (erişim tarihi: 29.04.2021).
- Süleymaniye Vakfıyesi* (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu). Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları, 1962.
- Şahin Aynur, Hatice. "İslâm Ülkeleri ve Trabzon'da Uygulanan Geleneksel Hafızlık Sistemlerinin Karşılaştırılması." *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016, s. 593-614.
- Şimşek, Eyup. "Camilerde Eğitim." *Ana Hatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi* (ed. Mustafa Köylü – Şakir Gözütok). İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 107-134.
- Tanman, M. Baha. "Dârülhadis." *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulhadis#3-mimari> (erişim tarihi: 29.04.2021).
- ". "Dârülkurrâ." *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra#2-mimari> (erişim tarihi: 18.03.2021).
- T SMA.d. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri)*. No. 1116/1 (964/1557).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakki. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965.
- Ülgen, Ali Saim. *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

- Vakıfnâme-i Şehzâde-i Civânbaht Hazret-i Sultan Selim (II. Selim Vakfıyesi)* (haz. Selahattin Yıldırım). İstanbul: Dârulhadis Yayınları, 2004.
- VGMA.d. (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri*). No. 57 (*Defter-i Evkâf-ı Şerif-i Atik Merhûm ve Mağfûrun leh Sultan Süleyman Hân der İstanbul*); No. 59 (*Defter-i Atik Sultan Mehmed ve Süleyman*, Tarih: 1072-1073/1661-1663).
- Yardım, Ali. “Dârulhadis.” *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulhadis#2-anadolu-selcuklulari-ve-osmanlilarda-darulhadis> (erişim tarihi: 02.04.2021).
- , “Osmanlı Devrinde Dârulhadisler.” *Osmanlı* (ed. Güler Eren). VIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 163-175.
- Yıldırım, Selahattin. “Kur’an Eğitimi ve Metotları Açısından Şehzâde Selim’in Tire’deki Vakfıyesi.” *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2004, sy. 13, s. 209-239.
- Yüksel, İ. Aydın. *Osmanlı Mimarisinde Kanûnî Sultan Süleyman Devri: (926-974/1520-1566) İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004.